Galaction VEREBCEANU
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

O VARIANTĂ MOLDOVENEASCĂ A CĂRȚII POPULARE *ALEXANDRIA*[1]. MORFOLOGIA (3)

Abstract. The article analyzes the morphological features of the parts of speech from the text of the popular book Alexandria (Romanian manuscript, 817 share, 301 fund, copied in Chisinau in 1790 and stored at the National Library of the Academy of Sciences „V. I. Vernadsky" from Ukraine), putting the main emphasis on the differences and similarities of the morphological system of the text.

Keywords: case, conjugation, declension, diathesis, mode, number, person, time.

În articol sînt analizate trăsăturile părților de vorbire apte să evidențieze diferențele şi asemănările caracteristice sistemului morfologic al textului cercetat.

Substantivul. *D e c l i n a r e a*. Substantivul de declinarea a III-a în *-e frate*, urmat de un adjectiv posesiv, nu se deosebeşte, prin flexiune, de construcția actuală: *fratele mieu* (15^{r}, 35^{r}), *fratele tău* (68^{r}, 68^{v}-2), *frate-său* (75^{r}). În două cazuri, *frate* este concurat de *frăține-tău* (68^{r}), *frăține-său* (68^{v}), formă analogică după *tătîne* (vezi Densusianu II 1961, p. 95).

Un singur substantiv feminin îşi menține constant declinarea mai veche, a III-a: *marmore* (40^{r}, 40^{v}, 46^{r}, 57^{r}, 61^{v}, 65^{v}). În rest, forme noi cu *-ă*, deci aparținînd declinării I: *peştiră* (46^{v}-5, 64^{v}-3, 65^{r}-4 etc.), *peştira* (64^{v}), *aramă* (44^{v}).

O situație fluctuantă se constată şi în cazul substantivelor feminine cu radicalul în *ş*, *j*, textul manuscrisului înregistrînd atît forme de declinarea a III-a: *grije* (13^{r}, 28^{r}, 44^{r}), *uşe* (61^{r}-4), cît şi forme de declinarea I: *mreja* (34^{v}), *uşa* (60^{v}). Pentru actualul *cenuşă*, consemnăm, o dată, forma cu *ş* suprascris. Norma textului – formele cu *-e* după *-ş* sînt mai numeroase – e în favoarea formei vechi: *cenuşe* (14^{v}).

Forme aparținînd declinării a III-a se constată şi în singurele atestări: *pîntecele* (68^{v}), *berbecile* (18^{v}-2). În schimb, *strugur* (65^{r}) este de declinarea a II-a.

G e n u l. Substantivul *pustiu* este de genul feminin: „*pustie* aceasta" (40^{v}), *pustie* (41^{v}). Acelaşi gen este indicat de *slugă* (31^{r}), *sluga* (31^{r}), „unii *slugi*" (70^{r}).

Genul substantivului animat de origine slavă *voievod* este, în general, stabilizat; textul înregistrează în exclusivitate forme cu terminație în consoană: *voievod* (25^{v}, 52^{v} etc.), cu 53 de prezențe; cf. însă o singură excepție, *voievoda* (22^{r}), formă cu desinență vocalică, curentă în textele vechi din epocă (ILRL 1997, p. 321).

Numele de origine turcă *paşă*, desemnînd persoane de sex bărbătesc, trece, semantic, în categoria masculinelor: „7 *paşi*" (32^{v}), *paşii* (34^{r}); cf. însă şi „un *paşe*" (33^{r}, 33^{v}).

[1] Vezi „Philologia", 2014, nr. 1-2, p. 72-136; 3-4, p. 76-86.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Substantivul inanimat *veac* pare să se fi fixat în forma de masculin, pluralul fiind reflectat în expresia *în veci de veci* (66r) sau în locuțiunea adverbială *în veci* (31r, 74r).

Substantivul de origine turcă *catîr* apare notat cu formă de neutru: „Şi mai adusără 8000 de *catâră* încărcate de galbeni” (52v; vezi şi 52r). Într-un caz, *catîr* este ortografiat cu *r* suprascris, care, din context, redă forma de plural masculin în *-i*: „Şi mai adusără <…> 500000 de *catâr*, încarcaț de arme” (52v).

Cîmp îşi menține forma originară de masculin plural: *cîmpii* (35v, 71r-2, 76r, 76v).

N u m ă r u l. Forme de singular, omonime cu cele de plural, se constată la substantivul *crai*: „Filip-*crai*” (35r) ~ „*crai* şi domni” (71r), dar şi „toț *crai*<*i*>” (19r); cf. însă *ochiu* (48r) ~ plural *ochi* (76r), *ochii* (72r, 76v etc.).

Substantivele *grumaz* şi *mînz* au la masculin plural forme învechite: *grumazi* (26r), *mîndzîi* (46v), substantivul de origine slavă *obraz* construieşte pluralul la fel ca neutrele: *obrază* (32v), cu *e* velarizat, iar *tătar* are forma *tătarîi* (16r-2, 25r, 48v).

Substantivul *copac* păstrează la singular, în singura atestare, desinența veche: *copaciul* (30v).

Forma arhaică este consemnată şi în pluralul femininului *povară*: *povoară* (30r).

Mînă apare numai cu pluralul analogic, de cele mai multe ori în *-i*: *mîini*(*le*) (36r, 42r, 55r, 68v etc.), dar şi, mai rar, în *-e*: *mîinele* (22v, 65r, 65v).

Substantivul *iarbă* înregistrează ambele forme*: ierbi*(*le*) (24v, 75v) şi *ierburile* (24v), iar *roată* şi *vreme* sînt întrebuințate la plural în formele curente în epocă: *roate* (13r, 14r), *vremi* (53v, 57r).

În formele de plural ale substantivului *pasăre* nu s-a produs alternanța vocalei radicale: *pasări*(*le*, *lor*) (43r-2, 46r), unicele forme atestate în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 102).

În privința neutrelor, nu este nimic de comentat decît că acestea au, în cvasimajoritatea cazurilor, terminația *-uri*: *daruri* (17v), *haragiuri* (17v), *jghiaburi* (67r), *pustiiuri* (43v), *visuri* (70v) etc. şi terminația *-e*: *bu*(*d*)*zduganele* (55r-2), *capetele* (51r, 59r), *lemne* (40r), *ostroave*(*le*) (17v, 69v-3) etc.; cf. însă *arce* (47v, 58r) şi *palaturi*(*le*) (34r-2, 34v) pentru actualele *arcuri* şi, respectiv, *palate*.

Substantivele neutre cu radicalul în *-r* au la plural terminația *-ă*, desinență interpretată fonetică sau analogică (vezi Densusianu II 1961, p. 105; ILRL 1997, p. 325): *cară* (59r, 74r), *hotarăle* (22v, 22v), *izvoară*(*le*) (42v, 43r), *odoară* (71v), *pahară* (30r), *păhară*(*le*) (33v-2, 38r).

C a z u l. Terminația arhaică *-iei* la substantivele feminine în *-ă* şi la cele în *-e* la singular, rezultată din desinență şi articolul hotărît *-ei* şi atestată în epocă (vezi ILRL 1997, p. 325), este în declin în textul cercetat: *lumiei* (56r), net majoritare fiind formele devenite ulterior normă: *apei* (29v), *bisăricii* (24r), *cetății* (17r, 29v, 61v, 73v etc.), *lumii* (32r, 40v, 69v, 70v), *mării* (42v), *uşii* (47v, 60v), *vieții* (58v) etc.

Femininele *tătar* şi *țară* construiesc genitiv-dativul, singular şi plural, diferit de limba română literară actuală, înregistrînd formele: *tătarîi* (16r-2, 25r, 48v), *tătarîlor* (48v, 25r, 48v), *țărîi* (14v, 57v), *țărîlor* (22v, 64r), ca urmare a velarizării lui *i*, precedat de *r* dur.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Substantivul feminin *maică* are la genitiv-dativ singular forma *maicii* (13r, 68v, 72r).

Numele proprii masculine desemnînd persoane formează genitiv-dativul, la fel ca în limba actuală, cu ajutorul articolului hotărît proclitic: *lui Alexandru* (22r), *lui Aristotel* (71v) etc. Într-un singur caz, genitiv-dativul prenumelui *Eremia* este exprimat sintetic: *Eremiei* (74r), formă asemănătoare cu cele ale substantivelor proprii feminine, nume de persoane sau de state: *Machedonii<i>* (69v, 71r), *Moldaviei* (22r), *Moldavii<i>* (22r), *Olimbiiadei* (13r), *Olimbiedii* (74v-2), *Ruxandii* (38r), *Savelii* (19r).

Dumnezeu se declină atît ca nume propriu: *lui Dumnedzău* (14r, 23r, 41v, 74r etc.), cît şi, o dată, ca apelativ: *Dumnedzăului* (65v).

Numele în genitiv-dativ se realizează, la fel ca în scrierile din epocă (vezi ILRL 1997, p. 326), şi prin construcţii prepoziţionale cu *cătră*: „şi dzisă *cătră* sol” (13r), „şi dzisă *cătră* Filip” (24v), „el dzisă *cătră* Darie” (30v) etc. şi cu *la*: „să scrie carte *la* Darie-împărat” (13r), „dîndu-i şi cheile cetăţii *la* Alexandru” (17v), „să pocloni *la* Eremie-proroc” (24r), „scrisără carte *la* Filip vraciul” (24v), „Avem noi datorie să te lăudăm *la* Darie şi *la* persi” (27v), „scrisă *la* Alexandru” (58r, 58v), „scrisă carte *la* feciorii ei” (75r) etc.

Vocativul este exprimat diferit, fie prin *-e* etimologic sau analogic, în cazul masculinelor: *Alexandre* (13v, 36v, 55r, 67v-2 etc.), *Doamne* (28v, 55r-2, 60v-2), *Filipe* (75v), *Filoane* (33v, 51r, 52v, 54v, 55r-3), *frate* (65r-2, 66v, 72v, 75r-2), *împărate* (14v, 31v-2, 72r, 75r-2 etc.), *oame* (68v-2) etc., fie prin *-ule*: *cetitoriule* (35r), *Dumnedzăule* (70v), *omule* (43r), *voievodule* (51r), *vraciule* ((24v, 25r, 75v-2), fie, mai rar, prin forme identice cu nominativul, urmate de determinativ: *fătul mieu* (65v-2, 68r, 69v).

Foarte rar, vocativul plural masculin este redat prin forma lipsită de articol: *oameni* (24v), exemple răspîndite în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 94), sau articulat cu determinativ: *feţii miei* (75r) ori prin forme identice cu dativul: *fraţilor* (56r, 75v), *machidonenilor* (38r, 40v), *persilor* (38r). Alteori, textul înregistrează forme mixte de vocativ în acelaşi context: „Dară să ştiţ, *fraţilor* şi *prietinii* miei” (54r).

Vocativul feminin în *-o* apare în *Ruxando* (51r) şi *Talistrado* (57v); vezi şi *Talistrado-împărătească* (58v, 59r).

Articolul. *Articolul hotărît*. Articolul enclitic este notat constant în forma de nominativ-acuzativ a masculinelor: *căruţul* (14r), *malul* (34v), *norocul* (55r), *trupul* (75r) etc. Cazurile de elidare a lui *-l*: „aşa îş dede Levcaduş otrăvitoriul *spurcatu* lui suflet” (76r) sînt singulare, dacă se face abstracţie de exemple de tipul *tată-său* (44v), caracteristice şi limbii literare actuale. Lipsa articolului hotărît *-i* este consemnată însă în mai multe exemple, numărul acestora constituind 85. Fenomenul suprimării articolului hotărît, datorat unui reflex al limbii vorbite, afectează forma de genitiv-dativ a substantivelor proprii: *Candachii<i>* (61v), *Indii<i>* (55r-2), *Machedonii<i>* (69v, 71r), *Moldavii<i>* (22r), a celor comune la plural: *atinei<i>* (16r-2, 16v, 17r), *cai<i>* (36v-2, 38r, 46v-2, 57r etc.), *copii<i>* (63r-2, 63v-3, 64r-2, 76v etc.), *crai<i>* (18v, 55v, 71r-2, 71v etc.), *dumnedzăi<i>* (16v, 38r), *fii<i>* (28v), *împărăţii<i>* (18r, 22v-2, 51r, 71r etc.), *lei<i>* (51v), *vistieri<i>le* (57r, 76r), precum şi genitiv-dativul sintagmei *împărăţia ta*: *împărăţii<i> tale* (14v-2, 15r-3, 52v-2, 69r-3 etc.).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Articolul genitival este prezent cu întreaga serie variabilă: „pămînt *al* cerşilor” (19v), „oaste *a* lui Poriu” (51v, 53v), „boieri *ai* lui” (41v), „toate *ale* lui” (63v). Dintre formele articolului genitival, *a* şi *al* au cele mai multe apariţii (17 şi 18), iar *ai* şi *ale*, cele mai puţine (2 şi 3). Forma invariabilă *a* apare notată în 12 construcţii, determinantul fiind fie un substantiv masculin (singular sau plural): „înger *al* său” (44r-2), „sol *a* lui” (68v), „voievod de *a* lui Alexandru” (59r, 73r), „împărat *al* Apusului şi *al* Răsăritului” (57v), „galbeni de *a* lui Darie-împărat” (52v), „*a* lui Alexandru machidoneni” (53v), „nepoţ *a* lui Adam” (44r) etc., fie unul feminin plural: „pietre *a* lui Solomon-împărat” (19r), „pre la *a* lor ţăr” (74v), fie un substantiv neutru indicînd ambele numere: „crugul lunilor şi *a* luceferilor” (57r), „jilţul cel de aur *a* lui Poriu-împărat” (56v), „scaunul cel împărătescu *a* lui Alexandru” (63r), „cuvinte *a* boierilor” (14v), „cuvinte *a* lui Filon şi *a* lui Potolomei (70v) etc.

Este de semnalat, de asemenea, utilizarea în cîteva contexte a articolului posesiv după un substantiv articulat: „sfita *a* lui Aron-proroc” (24r), „şi scoasă stema *a* lui Anarhos-împărat” (30r), „viiaţa *a* tuturor turcilor” (31r), fenomenul dublei articulări fiind răspîndit în primele noastre texte vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 245–246).

Articolul adjectival. În privinţa acestui tip de articol, este de menţionat trăsăturile: formele lui sînt cele conforme cu limba română actuală, adică *cel, cea, cei, cele*, precedă constant un adjectiv nearticulat, nu sînt folosite niciodată cu deicticul *-a*, genitiv-dativul se acordă în caz cu substantivul, iar topica este cea modernă: „prietinul lui *cel* iubit” (39r), „cetate *cea* mare” (15v), „oamenii *cei* sălbateci” (42r)”, „limbile *cele* păgîne” (60r), „oştenilor lui *celor* veteji” (76r). Singura precizare poate fi făcută pentru forma feminină de singular *cea*, care, printr-un proces fonetic de monoftongare, apare notată *ce*: „poarta *ce* dintîi” (34r), „cămara *ce* de taină” (34v), „oaste me *ce* odihnită” (52v), „viiaţa me *ce* amară” (76v) etc.

Adjectivul. Flexiunea adjectivului este stabilă, fiind identică cu cea a determinatului: „cuvinte *bune* şi *dulci*” (15r), „unde cade copaciul *mare*, *mare* sunet face şi corabie pre mare *mari* valuri faci” (30v).

Pluralul masculin al adjectivului *gol* este *goli* (41v-2, 42r, 44r), formă curentă în textele vechi din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 108), dar şi în cele din epocă (vezi ILRL 1997, p. 328).

În privinţa gradelor de comparaţie, este de remarcat exprimarea superlativului absolut cu ajutorul prefixului arhaic *pre-* (= *prea*): „*precinstita* faţa” (71v), „om *precredincios*” (64r), „*preiubite* Alexandre-împărate” (71v), „*preînţălepte* Alexandre” (65v), „dascale al mieu *preînţălepte*” (71r), „*premilostive* Alexandre-împărate” (63v), „*premilostive* împărate Alexandre” (64r), „cîmp *preminunat*” (46r), „Poriu *preprost*” (55v). Formele mai numeroase sînt însă cele construite cu *foarte*, antepus adjectivului: *foarte înţălept* (35v) etc., dar folosit şi postpus adjectivului: „munţ *înalţ foarte*” (60r), îmbinare nerecomandată de norma literară actuală (vezi GALR I 2005, p. 161). Alteori, *foarte* însoţeşte locuţiuni: „viiaţa *foarte* cu anevoie” (48r), „fusă *foarte* cu meşteşug” (67r).

Aceeaşi idee de superlativ se realizează cu ajutorul construcţiei *adverb + de + adjectiv*: „Iară după dînşii veni 500 de fete tinere şi *ales de frumoasă*” (18v), adverbul *ales* – astăzi învechit şi popular – avînd sensul „deosebit”. Într-un context, locul adverbului

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

din construcție este luat de adjectiv, rezultînd o îmbinare nefirească pentru limba literară actuală: „Şi era nişte pasări întru acei pomi *minunate de frumoasă*, carele cînta cu nişte viersuri *minunate de frumoasă*” (43r), „ramurile *minunate de frumoasă* (46r); cf. însă „zidituri *minunat de frumoasă*” (61v).

Valoarea de superlativ este redată, de asemenea, cu ajutorul adverbului *mult*: „împărăție este *mult* înaltă şi împodobită” (32r) şi al locuțiunilor adjectivale *fără de preț*: „șaoa de adiiamant *fără de preț*” (19r; vezi şi 30r, 43r, 68v, 71v etc.); *fără de seamă*: „furnici de acele *fără de samă*” (39v; vezi şi 19v, 42v, 56r); *de mult preț*: „haine scumpe *de mult preț*”(18r; vezi şi 18v, 30r, 68v etc.).

Pronumele. *P r o n u m e l e p e r s o n a l*. Formele atone de dativ şi acuzativ sînt concurate de cele cu *î* protetic: *-mi* (28v, 55r, 63r etc.), *-ți* (63r, 73v), *-l* (13r-2, 31r-5, 73r-2 etc.), *-i* (15v-3, 33v-5, 53v-6 etc.) şi *îmi* (15r, 30v, 75v etc.), *îț* (13r-2, 33r, 72v-2 etc.), *îl* (13r, 32r, 74v-2 etc.), *îi* (22r, 47v-2, 65v-2 etc.), fără a se consemna o evidentă „rivalitate” între aceste forme.

Forma de nominativ-acuzativ a lui *ea*, cele de dativ plural ale lui *noi* şi *voi* se deosebesc de cele actuale doar prin ortografie: *e* (44v, 68r, 69r-2, 71v), *nooa* (41r, 58r-4 etc.), *vooa* (22v-2, 23r-2, 75r etc.)

Pronumele de persoana a III-a *îns*, totdeauna articulat, se foloseşte frecvent în îmbinare cu *într-* şi *dintr-*: *într-însul* (22r, 47r, 68v), *într-însa* (16v, 27v, 47v, 64v-2 etc.), *într-înşii* (42v), *într-însăle* (42v, 52r, 57r), *dintr-însul* (44r).

La fel ca în textele vechi, compusul lui *îns*, cu *de*, precedat el însuşi de prepoziții, are o întrebuințare foarte largă în textul cercetat şi înregistrează 83 de apariții: *cu dînsul* (13v, 43r-2, 70r etc.), *întru dînsul* (43r), *de la dînsa* (69r), *după dînsa* (74v), *către dînşii* (15v, 16v), *dintru dînşii* (44r), *pre dînsăle* (52r) etc., semnalîndu-se numai un caz de concurență din partea pronumelui *el*, cu care este identic din punct de vedere semantic: „vai *de el!*” (53v).

O ultimă constatare se referă la apariția formelor atone ale pronumelui personal în postpoziția verbului: *închinămu-ne* (17r, 30r), *rogu-mă* (59r), *rogu-vă* (54r), îmbinări care astăzi nu se regăsesc decît în registrul popular al limbii.

P r o n u m e l e d e î n t ă r i r e este prezent, în cele trei contexte, prin unica formă de masculin singular, întărită de pronumele personal: „eu *însuş*” (27r, 58r, 64r). Valoare de pronume de întărire are şi adjectivul *singur* în poziție absolută: „fiind locul foarte înalt, precum *sîngur* îl vedzi” (44r) sau precedat de pronume personal ori urmat de substantiv propriu: „tu *sîngur*” (27v, 54v), „eļ *sîngur*” (28v, 54r) „*sîngur* Alexandru” (76r), „*sîngur* Alexandru-împărat” (33v), „pre *sîngur* Alexandru” (36r).

P r o n u m e l e r e f l e x i v apare în forme care, în general, sînt caracteristice limbii actuale. Ce le deosebeşte este frecvența cu care sînt întrebuințate în text: *să* (niciodată *se*) (16r-6, 40v-4, 76v-2 etc.) însumează 247 de exemple, dintre care 12 îi revin lui *-să* (33v, 61v etc.) în postpoziția gerunziului, şi patru lui *-să-* (14v, 15v, 18r, 46v) în forma verbală inversată de viitor. Pronumele aton *s-* (14v-2, 44r-3, 76v-4 etc.),

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

folosit în fonetică sintactică, numără 58 de înregistrări, iar *s* suprascris (26ᵛ-3, 59ʳ-3 etc.), redat în text *să*, conform normei textului, totalizează 136 de apariţii. Încheie seria reflexivelor în acuzativ *sine*, cu o singură întrebuinţare: „Alexandru strînsă cătră *sine* pre Ducepal” (55ᵛ). Pronumele reflexiv în dativ totalizează 44 de apariţii: 26 cu *-s* suprascris (26ʳ, 55ʳ-3 etc.), 9 cu *ş-* (28ᵛ, 74ᵛ-2 etc.), realizat în fonetică sintactică, 7 cu *îş* (18ᵛ, 76ʳ-2 etc.) şi cîte un exemplu cu *îşi* (72ᵛ) şi cu *-şi* (34ʳ).

P r o n u m e l e (*a d j e c t i v u l*) *p o s e s i v*. Formele masculine de persoana 1, singular şi plural, sînt totdeauna cele etimologice: *al mieu* (55ʳ), *mieu* (24ᵛ, 33ʳ, 68ᵛ-2, 75ᵛ-3 etc.), *miei* (13ʳ-2, 40ᵛ, 54ʳ-2, 75ᵛ-2 etc.), exceptînd, o dată, forma analogică: „O, dragii *mei* crai şi domni!” (71ʳ).

Pentru persoana a 3-a consemnăm forme curente şi astăzi şi folosite, ca în textele vechi (vezi Berea 1961, p. 324–325), în legătură cu subiectul: „şi trimisă Arhidon-împărat sol cu poclon şi carte şi pre feciorul *său*” (15ʳ), „iară Dumnedzău trimisă pre un înger *al său* la Adam” (44ʳ), „să rădică Alexandru cu toate oştile şi putere *sa*” (61ʳ), „Poriu ave 30 de crăii supt stăpînire *sa*” (35ʳ), „Sif au rămas aice cu fămeia şi cu copii<i> *săi*” (44ʳ), „fericit om este acela carele ascultă de părinţii *săi*” (72ʳ), „Alexandru să umplu de jale maicii *sale*” (72ʳ), „Evimilitrie-împărat ieşi cu toate oştile *sale*” (60ʳ) etc. Cu aceeaşi funcţie se întrebuinţează şi formele de genitiv ale pronumelor personale de persoana a 3-a *lui*, mult mai numeros decît *său*, *sa*, şi, mai rar, *ei*, precedate de substantive aflate în relaţie atît cu subiectul: „Darie chiemă pre boierii *lui*” (13ᵛ), „Darie-împărat făcu sfat cu paşii *lui*” (34ᵛ), „toată pasăre pe limba *ei* piere” (48ʳ), cît şi cu obiectul: „să-i sfarmi cetate *lui* şi să-i pradz ţara şi toate *ale lui*” (63ᵛ), „vă voi scoate eu din mîinele *lui*” (22ᵛ), „Iară Alexandru îi dede lui o cetate cu toate ţinuturile *ei*” (73ᵛ) etc.

Formele *său*, *sa* apar notate în vecinătatea substantivelor nearticulate, care, ca în limba de astăzi, exprimă grade de rudenie: *frate-său* (75ʳ), *frăţine-său* (68ᵛ), *tată-său* (44ᵛ), *maică-sa* (64ʳ-2, 68ʳ-2, 68ᵛ-2,76ʳ etc.), *mumă-sa* (15ʳ, 68ʳ-2, 76ᵛ).

O ultimă constatare se referă la construcţiile în care adjectivul posesiv sau pronumele personal cu funcţie posesivă sînt reluate pleonastic de formele atone ale pronumelui reflexiv în dativ, fenomen caracteristic textelor vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 249): „să-*ş* scoată fieştecarele oştile *sale*” (26ʳ), „cum *ş*-ar învăţa un părinte pre fii<i> *săi*” (28ᵛ), „*ş*-au luoat Alexandru dzioa de la prietinul *lui* cel iubit” (39ʳ), „*îş* vădzusă Alexandru moarte *lui*” (48ᵛ), „dzgîriindu-*ş* feţîle *lor*” (55ᵛ).

P r o n u m e l e (*a d j e c t i v u l*) *d e m o n s t r a t i v*. Ca pronume, demonstrativul de apropiere nu se deosebeşte, de obicei, de cel actual, avînd, la nominativ-acuzativ singular, masculin şi feminin, formele *acesta* (33ᵛ-2 etc.), cu cinci atestări, şi *aceasta* (35ᵛ etc.), cu 11 atestări. Pluralul masculin este notat prin formele *aceştie* (18ᵛ, 71ʳ) şi *aceştiia* (40ʳ, 42ʳ, 72ʳ, 72ᵛ).

La fel se prezintă şi adjectivul pronominal, care, în funcţie de poziţie, are formele: *acest* (63ᵛ-3 etc.), antepus, cu 15 atestări, şi, o dată, postpus: *acesta* (61ᵛ). Singurele

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

forme, deosebite de cele actuale, dar curente în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 120–121), sînt *acestaş* din locuțiunea adverbială *întru acestaş chip* (13r, 14r, 69r) şi *ceasta*: „de *ceasta* parte” (26r, 52r). Pentru genitiv-dativ singular feminin apare doar forma etimologică *aceştiia* (53v, 61v). Pluralul masculin este reprezentat de forma *aceşti* (43v), cel feminin, de formele *aceste* (43r etc.), antepus, cu 12 atestări, şi *aceste* (= *acestea*), postpus, cu trei atestări: „cuvintele *aceste*” (28v, 32v), „lifantele *aceste*” (52r). Genitivul-dativul plural masculin apare sub forma *acestor* (60v).

Pronumele demonstrativ de depărtare are, la nominativ-acuzativ, singular şi plural, masculin şi feminin, formele: *acela* (33v-3 etc.), cu 14 apariții, *aceea* (13v, 14v) şi *acele* (= *acelea* 31v, 32v, 39r).

Adjectivul demonstrativ apare notat, de cele mai multe ori, în prepoziția substantivului, la singular masculin avînd forma *acel* (47r-2 etc.), cu 25 de atestări; cf. însă *acela* (63v, 71r,73v 74r), postpus, la feminin, formele: *acea* (65r etc.), *ace* (54r etc.) şi *aceea* (29r etc.), toate numărînd 36 de atestări, iar pentru genitiv-dativ singular feminin consemnîndu-se două exemple cu formă etimologică: „uşii *aceea*” (61r), „cetății *aceea*” (73v).

Aceeaşi preferință pentru antepunere se constată şi la masculin plural: *acei* (48r-2 etc.), cu 14 atestări; cf. însă, o dată, „oamenii *acei*” (40v). Femininul plural înregistrează aproximativ acelaşi număr de atestări, atît în poziție antepusă, 13: *acele* (60v-3 etc.), cît şi în poziție postpusă, 12: *acele* (= *acelea* 67r-2 etc.). Genitiv-dativul singular şi plural, masculin şi feminin este prezent în cîteva contexte, fără a se constata o preferință pentru antepunere sau postpunere: „*acelui* Alexandru” (22v), „*acelui* cîmp” (46r), dar „oraşului *aceluia*” (74r), „împrejurul *acelor* casă” (67r), „în fața casălor *acelora*” (67).

Forma amplificată este concurată de forma aferezată din componența pronumelui relativ compus: *cela ce* (18r, 36v-3, 60v-2, 67v etc.), cu 14 ocurențe, restul formelor fiind mai puțin numeroase: *cei ce* (31v, 46v-2, 68r, 73r, 76r), *cele ce* (16r, 34r, 58r, 59r) sau chiar unice: *celui* ce (70v). Ca pronume şi adjectiv, *cela* este notat doar în exemplele: „*celui* mândru îi stă Dumnedzău împrotivă” (35r), „*celor* mândri le stă Dumnedzău împrotivă” (57v), „stîlpul *cela* făcut după potop” (22v).

Formele demonstrativelor *aceasta*, *aceea* şi *acela* cu sens neutru apar notate în componența unor expresii: *una ca aceasta* (sau *aceea*) (31r, 32v-2, 58v) cu sensul „aşa ceva” sau a unor locuțiuni adverbiale: *cu toate aceste* (33r), *pentru aceasta* (24v etc.), *după aceea* (70r-2 etc.), *drept aceea* „deci” (38r, 54r), *pentru aceea* (70v-4 etc.), *ca acela* „neînsemnat” (14v).

Adjectivul demonstrativ de identitate este notat o dată: „aceeş cetate” (61v).

Pronumele şi adjectivul demonstrativ de diferențiere, compus din pronumele demonstrativ de depărtare aferezat (*a*)*cel*(*a*) şi adjectivul pronominal nehotărît *alalt*, este prezent în text fie ca pronume: *ceialalți* (71v), fie ca adjectiv: „*ceialalț* boieri” (59r).

Pronumele (*adjectivul*) *interogativ-relativ*. *Care* are o variantă invariabilă, după gen şi număr: *care* (14v, 42r, 74v etc.) şi una variabilă, care apare numai sub forma *carele* (22v, 35r-2, 71v etc.), ambele desemnînd substantive de toate genurile şi numerele. Concurența dintre aceste două forme este evidentă, frecvența

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

cea mai ridicată fiind de partea formei articulate: 34 de atestări față de 24 de atestări, cîte înregistrează forma invariabilă. În exemplele „nu să mai audzie *care* ce vorbeşte şi ce dzice” (74^{v}) şi „mulţ au întrat şi n-au mai ieşit; aşijdere şi *care* au ieşit n-au mai ieşit sănătoş” (65^{r}) relativul este sinonim cu *cine* sau/şi *cei ce*.

La cazurile oblice, *care* apare notat în două contexte: „va ucide berbecile de la răsărit, *căruie* îi ajung coarnele pînă la ceriu” (18^{v}), „începu a împărți împărățiile şi domniile voievodzilor şi boierilor lui celor vetej şi credincioş, *căruie* după vrednicie sa” (69^{v}), în ultimul exemplu relativul avînd înțelesul pronumelui nehotărît *fiecare.*

Cu valoare adjectivală, *care*(*le*) apare în construcția numită „legătura relativă” (vezi Iliescu 1956, p. 28; Nilsson 1958, p. 12-14; Edelstein 1978, p. 337–343), în care, de la simpla reluare a antecedentului, ca în exemplele: „dediră carte lui Daniil prorocul, *în carele carte* scrie” (18^{v}), „era scrisă slove, *pre care slove* le-au cetit” (41^{r}), „făcură pre o 100 de elefante poduri, *întru carele* încăpe *pre o elifantă* 40 de ostaş” (51^{v}), s-a ajuns la îmbinări pleonastice, al căror relativ, desemantizat, se prezintă ca element joncțional coordonator (vezi Edelstein, 1978, p. 342): „Şi făcură din pieile acele pavedză, zale, platoşe, coifuri <…>, *care* mult folos făcură *acele piei* cînd s-au bătut Alexandru cu Poriu-împărat” (48^{v}), „jucară un joc minunat, ce-i dzic caruha, *care acest joc* îl joacă şi pînă astădz” (74^{v}).

În privința lui *cine*, nu este nimic de remarcat. Contextele în care apare nu se deosebesc de cele din româna literară actuală, *cine* înregistrînd 21 de atestări la nominativ-acuzativ şi una la dativ: „*Cine* eşti tu şi cum te chiiamă?” (54^{v}), „Pre *cine* uraşte Dumnedzău urăsc toț oamenii, iară cu *cine* ține Dumnedzău țin toț oamenii” (31^{v}), „Spune-m în ce Dumnedzău credeț şi *cui* vă închinaț?” (44^{r}). Într-un caz, *cine* are valoare de pronume nehotărît: „Şi dzisă Alexandru să-*ş* iei *cine* cît a vre” (74^{r}).

Invariabilul *ce* se foloseşte atît pentru ființe, cît şi pentru lucruri, atît la singular, cît şi la plural: „Şi găsiră un om *ce* ştie tătărăşti” (16^{r}), „după izbînda *ce* au făcut asupra lui Poriu” (56^{v}), „Şi sînt 4 ape *ce* curg din rai” (46^{r}), „mulțămăsc de darurile *ce* mi-ai trimis” (59^{r}). Prin aceasta se explică frecvența mai mare a lui *ce* (88 de atestări), în comparație cu omonimul său *care* (60 de atestări), situația fiind asemănătoare cu cea din textele vechi (vezi Iliescu 1956, p. 25-36).

Într-un caz, *ce* nu este legat direct de substantiv, ci este precedat de demonstrativul *cel*, la fel ca în alte texte vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 249): „Deci începură a dzice în trîmbiță şi în surle şi în nagaralele *cele ce* au cîte 3000 de piscoaie” (74^{v}).

În unele contexte, *ce* este utilizat în accepțiile „despre care”: „taina *ce* scrie întru acea carte” (25^{v}), „în care”: „întru această cale *ce* mergi” (65^{v}) şi, mai ales, „pe care”, în această poziție relativul nefiind, de regulă, reluat: „războiul *ce* au avut Alexandru” (59^{v}), „spusă vedenie *ce* vădzusă” (32^{r}), „aceste lucruri *ce* vădz eu” (67^{r}) etc.; cf. „Iară acole sta un fecior de domn, *ce-l* chiema Amvis” (30^{v}), „Vai de acea cetate *ce o* judecă mulț” (17^{v}), „Deci aceste limbi păgîne, *ce le* închisă Alexandru, vor ieşi” (61^{r}).

Pronumele *cît* are o întrebuințare mai redusă, folosindu-se fie ca relativ: „Şi ieşiră *cîț* au mai rămas” (17^{v}), „spusă lui Darie toate acele *cîte* petrecusă” (31^{v}), fie ca adjectiv: „voi veni cu *cîț* turci mi-au mai rămas” (32^{r}), „*cîte* războaie va ave” (47^{v}).

Pronumele relativ compus prezintă forme identice cu cele actuale, singura deosebire fiind apariția formei amplificate *cela ce* (v. *supra*).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Cu funcţie de pronume relativ apare şi invariabilul *de*: „Într-aceste casă pofti împărăteasa pre Alexandru *de* şedzu pre un scaun şi împărăteasa, într-alt scaun” (67[r]), „şi dederă carne tătarîlor *de* o mîncară” (48[v]), „găsi acolo oameni *de* grăie în limba grecească” (41[v]).

P r o n u m e l e (*a d j e c t i v u l*) *n e h o t ă r î t*. Pronumele *alt*, *atît*, *mult* şi *unul*, folosite şi cu valoare adjectivală, nu diferă de cele din limba literară actuală decît sub aspect grafic: *alţ* (42[v], 44[r], 57[v], 63[r], 65[r], 69[r]), *alţîi* (46[v]), *atîţa* (54[v]), *atîte* (26[v], 28[r], 53[r], 56[v]), *mulţ* (18[r]-2, 44[r]-2, 64[v]-2 etc.), cu 28 de atestări, *unile* (43[r], 57[r], 67[v], 70[v]).

Dintre alte forme, trebuie remarcat *tot*, care, în legătură cu substantivul, se caracterizează prin faptul că exprimă raportul de genitiv-dativ atît pe cale analitică, cu ajutorul prepoziţie *a*, ca în textele vechi din secolul al XVI-lea şi în cele din epocă (vezi Densusianu II 1961, p. 123; ILRL 1997, p. 332), în această poziţie înregistrîndu-se 23 de exemple: „împărat *a toată* lume” (36[v]-2, 54[v]-2, 57[v], 70[v] etc.) şi, o dată, cu ajutorul prepoziţiei *la*: „Atunce porunci Alexandru *la toată* oaste” (26[v]), cît şi pe cale sintetică, adjectivul nehotărît fiind precedat, într-un caz, de prepoziţia *a*: „viiaţa *a tuturor* turcilor” (31[r]); cf. şi forma *tuturor* (38[r]-2, 55[r], 58[v], 60[v], 74[r], 76[v]). Pluralul masculin al lui *tot* apare în forma *toţ* (19[v]-2, 33[r]-3, 76[r]-2 etc.) şi înregistrează 84 de atestări; cf. însă, de două ori, *toţi* (76[v], 58[v]) şi, o dată, „cu *toţii*” (68[r]). În şase exemple, *tot* este sinonim cu *fiecare*, atestat în text numai sub forma *fieştecarele* (22[v], 26[r], 26[v]): „*tot* omul” (38[r], 48[v] etc.), „*toată* pasăre” (48[r]).

Adjectivul nehotărît invariabil *niscaiva*, astăzi învechit şi popular, apare folosit în accepţia „oarecare”: „*niscaiva* împăraţ” (67[r]).

Printre formele compuse se evidenţiază pronumele *oricarele*: „Cere altă împărăţie *oricarele* pofteşti” (75[v]; vezi şi 58[r]) şi adjectivul *orice*, în care sudura elementelor nu s-a produs, ele fiind dislocate prin intercalarea prepoziţiei *de*: „te vei însănătoşa *ori de ce* boală vei fi avînd” (43[v]); cf. însă *orice* (22[r], 33[r], 75[r], 46[v]).

P r o n u m e l e (*a d j e c t i v u l*) *n e g a t i v*. Primul termen al seriei negative *nimeni* este realizat exclusiv prin variante populare şi are valoare pronominală: *nimene* (22[r]-2, 31[v], 47[r], 47[v], 73[r], 75[v], 76[r]), *nimine* (43[r]). În propoziţia „eu n-am pre *altul nimene* în lume” (72[r]), pronumele intră în relaţie apozitivă cu pronumele nehotărît *altul*, construcţie mai puţin firească, prin topică, pentru româna literară actuală.

Celui de-al doilea termen, *nimic* (24[r], 65[r]-2 etc.), avînd funcţie pronominală, i se opune varianta populară *nimică* (56[r]).

Niciunul este prezent în contexte care nu diferă de cele din româna actuală: *niciunul* (28[r], 28[v], 42[v]), *niciuna* (59[r]), „*niciunui* om” (14[r], 36[v]), „*nicio* cruţare” (36[r], 53[r]) etc., cu excepţia situaţiilor în care adjectivul pronominal este dislocat de prepoziţii: „n-au mai vădzut el *nici la o* împărăţie” (56[v]), „nu mai era *nici la o* împărăţie din cîte era” (57[r]), „nu ne va fi nooa *nici de un* folos” (75[r]), „nu să băga *nici întru o* samă aurul” (76[r]).

Numeralul. *N u m e r a l u l c a r d i n a l*. Cu excepţia unor deosebiri de ordin fonetic, dar şi în virtutea unei tradiţii a scrisului chirilic privind redarea valorii numerice, cardinalul este asemănător celui din româna literară actuală. Astfel, întîlnim numerale notate atît prin slove-cifră, cît şi prin litere: *un* (19[r]-2, 33[r] etc.), *o* (16[v], 35[v], 65[r]-2 etc.),

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

2 (13ᵛ-3, 46ʳ-2, 60ʳ-2, 71ᵛ-2 etc.) ~ *doi* (36ᵛ, 70ᵛ, 40ᵛ), *dooa* (53ʳ); *3* (34ᵛ, 53ʳ-2, 75ᵛ etc.) ~ *trei* (28ᵛ-2, 33ʳ, 74ʳ-2 etc.); *6* (42ᵛ) ~ *şasă* (19ᵛ, 38ʳ); *10* (16ᵛ, 42ʳ, 55ʳ, 60ᵛ, 73ʳ etc.) ~ (*d*) *zăci* (18ʳ, 39ᵛ, 69ᵛ etc.).

Cardinalele compuse sînt exprimate numai prin slove-cifră: *12* (57ʳ), *15* (30ʳ), *18* (42ʳ) etc., care, de cele mai multe ori, apar legate de substantiv prin prepoziția *de*: *28 de ani* (74ᵛ), *30 de dzile* (58ʳ), *40 de ostaş* (51ᵛ), *100 de feldele* (73ʳ), *500 de machi/ doneni* (16ʳ), *1000 de boi* (16ᵛ-3), *8000 de mile* (42ᵛ), *50000 de călăraş* (26ʳ), *48000 de pardoş* (57ʳ), *420000 de sabii* (57ʳ) etc.; cf. însă *120 haznale* (68ᵛ), *2000 fete* (56ʳ), *40000 catîră* (52ʳ), *360000 boi* (57ʳ).

În cîteva contexte, cardinalul compus este anticipat, pleonastic, de numeralul simplu *o*: „*o 100* de elefante” (51ᵛ), „*o 100* de popi” (66ᵛ), „*o 100* ca tine” (68ᵛ), „*o 160000* de oaste” (68ᵛ) sau reluat, tautologic, de termenul *mie*: *100000 de mii* (40ᵛ) ori de cuvîntul *întuneric*, un calc după slavonismul *tĭma* cu sensul de „zece mii”, folosit în textele din secolul al XVI-lea şi în cele din epocă (vezi Densusianu II 1961, p. 115; ILRL 1997, p. 333): „*850000 întunerice* de oi” (57ʳ), „*860000* de *întunerece* de oaste” (36ʳ); vezi şi „*întunerece* de mii de noroade” (70ᵛ), „împrotiva a *întunerece* de oameni” (75ᵛ).

Alteori, cardinalul compus apare notat în postpoziția substantivului: „periră *tătar 3000*” (16ʳ), „periră *oşteni 40000*” (29ʳ), „periră *oaste 60000*” (53ᵛ) sau chiar în lipsa substantivului, acesta subînțelegîndu-se din context: „Şi periră ispolini *20000*. Şi prinsără şi vii 30000” (47ᵛ), „periră de a lui Poriu întru acel război 40000 de oaste, iară de a lui Alexandru periră *7000*” (52ʳ), „Şi luo cu dînsul *340000* de oaste, iară *300000* le lăsă în Persida” (38ʳ).

Numeralul ordinal. Pentru „primul” consemnăm două forme: *întîi* (13ᵛ, 25ʳ, 57ʳ, 69ᵛ etc.), în toate cele 10 apariții avînd statut adverbial, şi *dintîi*, folosit cu valoare adjectivală: „solie *dintîi*” (13ᵛ), „războiul *dintîi*„ (28ʳ) „poarta ce *dintîi*” (34ʳ), dar şi, o dată, întrebuințat cu valoare substantivală: „*cei dintîi* să udară” (53ʳ).

Ordinalele masculine apar notate în puține contexte, întotdeauna fără *-a* deictic, avînd valoare adjectivală: „*al triele* rînd” (31ᵛ), „*al triile* păhar” (33ᵛ) „*al patrăle* rînd” (22ʳ) şi valoare substantivală: „ce<l> *al patrăle*” (72ʳ). Într-un caz, pentru feminin apare ordinalul masculin: „o parte de oaste o lăsă înapoi, *al doile* o pusă la mijloc” (16ᵛ).

Numeralele ordinale feminine prezintă formele: *a dooa* (34ʳ, 52ᵛ, 60ʳ, 63ᵛ), *a doa* (40ᵛ, 42ᵛ, 64ᵛ, 66ᵛ), *a trie* (16ᵛ, 34ʳ, 34ᵛ, 36ʳ), *a trii* (31ʳ), *a triia* (76ʳ), folosite cu valoare adjectivală.

Numeralul colectiv este reprezentat de *amîndoi* şi *amîndooa*. Primul apare atît cu valoare adjectivală: „împărații *amîndoi*” (55ʳ), „*amîndoi* feciorii ei” (69ʳ), cît şi cu valoare substantivală: „să făcură frați *amîndoi*” (64ᵛ), „sînteț *amîndoi* vetej” (64ᵛ), „purceasără *amîndoi*” (66ᵛ). Într-un caz, pentru redarea dativului, s-a folosit construcția prepozițională: „Şi le făcură *la amîndoi* o raclă de aur” (76ᵛ). Mai des, *amîndoi* apare notat ca apoziție în raport cu un pronume personal: *noi amîndoi* (54ᵛ-2), *ei amîndoi* (64ᵛ, 66ᵛ, 67ʳ). O dată semnalăm o construcție mai puțin firească, în care cele două elemente au fost dislocate prin intercalarea unui adverb: *noi numai amîndoi* (55ᵛ).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Colectivul *amîndooa* în cele trei apariţii are valoare adjectivală: „*amîndooa* mîinile” (36r), „*amîndooa* părţile” (53r), „*amîndooa* părţîle” (54r).

N u m e r a l u l a d v e r b i a l nu diferă de formele din româna contemporană: *o dată* (35v, 44v, 58r, 71v), *de trei ori* (35r), *de 3 ori* (54r), *de 4 ori* (56v), dacă se face abstracţie de unele fonetisme: *a trii oară* (31r), *a do<oa> oară* (68r). O construcţie oarecum neobişnuită, formată prin poziţionarea adverbului *cîte* în faţa prepoziţiei şi a numeralului cardinal, indicînd o uşoară nuanţă distributivă, apare în „*cîte de 10 ori* (55v).

N u m e r a l u l d i s t r i b u t i v este alcătuit, la fel ca în limba literară actuală, din *cîte* plus numeral cardinal, avînd statut adjectival: „*cîte un* om” (73r), „*cîte un* pedestraş” (53r), „*cîte dzăci* oşteni” (26v), „*cîte 40* de ostaş” (51v), „*cîte 3000* de piscoaie” (74v) „*cîte 10000* de oameni” (73r), „*cîte 12000* de galbeni” (15r).

Ce trebuie remarcat în mod expres este construcţia învechită în care între cele două componente ale distributivului sînt intercalate alte elemente, de regulă prepoziţiile *de*: „*cîte de un* cot” (39v), „*cîte de 4* ani” (38r), „*cîte de dzăci* ani” (17v, 18r), „*cîte de 10* ani” (19v) şi *cu*: „*cîte cu o* mînă” (48r-2), „*cîte cu un* picior” (48r-2), „*cîte cu un* ochiu” (48r), „*cîte cu 7* mîini” (42r), „*cîte cu 7* picioare” (42r).

Verbul. *C o n j u g a r e a*. Verbul este bine reprezentat în textul cercetat, însumînd un număr de 385 de verbe, care înregistrează 5500 de apariţii. Grupate, tradiţional, în cele patru clase flexionare şi caracterizate din punctul de vedere al frecvenţei, verbele se distribuie astfel: conjugarea I are 138 de verbe, cu o frecvenţă de 1089 de apariţii; conjugarea a II-a are numai 14 verbe, în schimb înregistrează 1194 de apariţii, mai mult de jumătate dintre acestea aparţinînd, cum era de aşteptat, verbelor *a avea* (474) şi *a vrea* (411). Urmează conjugarea a III-a, cu 66 de verbe, dar cu cea mai înaltă frecvenţă ca text (1704), aici evidenţiindu-se verbul *a d*(*z*)*ice*, cu 414 atestări. În sfîrşit, conjugarea a IV-a are cele mai multe verbe: 167, care întrunesc 1513 de apariţii, verbul cel mai reprezentativ, ca ocurenţă, fiind *a fi* (514).

În ce priveşte stabilitatea conjugărilor, aceasta nu diferă, în general, de limba actuală. Se constată doar cîteva verbe care îşi menţin statutul flexionar propriu textelor din perioada veche. Astfel, verbul *a curge* este de conjugarea I: „Pînă nu să sparge capul, *nu cură* crieri” (17v), „*cură* săgeţile ca ploaie” (25r), „*cură* sîngele pîraie” (53r), „împrejurul acelor casă *cură* un pîrău” (47r); cf. însă „sînt 4 ape ce *curg* din rai” (46r), „*curge* lacrămile” (76r).

Actualele *a se însănătoşi* şi *a învia* apar notate în forme arhaice de conjugarea I: „îndată *te vei însănătoşa*” (43v) şi, respectiv, de conjugarea a III-a: „peştile <…> îndată *învisă*” (46v).

A rămînea, prin forma sa de viitor, cu accent pe *e*, în urma reducerii diftongului [ea] la [e], este de conjugarea a II-a: „trupul *a rămîn**e*** jos pre pîmînt” (70r). Este de presupus că şi cele trei forme de viitor: *va rămîne* (59r, 64v, 71r), dar care nu sînt marcate cu accent, pot fi atribuite aceleiaşi conjugări, fără a se exclude şi posibilitatea analizării lor ca forme aparţinînd conjugării a III-a. O situaţie oarecum similară este şi în cazul lui *a ţinea*, prezenţa accentului pe ultima silabă din forma verbului de conjugat putînd să conducă spre acelaşi tratament: „Şi apoi *te vei ţin**e*** înşelat” (72v).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

D i a t e z a. La fel ca în scrierile din perioada veche şi din epocă, verbul *a naşte* îşi conservă forma activă, sensul reflexiv fiind bine simţit. Fenomenul, prezent în text în două exemple: „şi de acole începu *a naşte* diiavolul” (75), „vor ieşi atunce cînd *va naşte* Antihrist” (61r), caracterizează mai ales textele nordice (vezi ILRL 1997, p. 334); cf. însă şi formele actuale: *să născură* (44r); *m-am născut* (71r), *să vor naşte* (44r).

În unele contexte, *a arăta, a întuneca* şi *a spune* par să aibă valoare reflexivă: „Darie-împărat n-au mai adaos a trimite alte cărţ la Machedonie pînă cînd s-au bătut cu Alexandru, precum înainte *arată*” (14v), „Şi îndată să loviră oştile atîta de tare şi iute, cît deodată *au întunecat* şi soarele de prah şi nu să cunoşte unii cu alţii” (36r), „să prindeţ viu pre Alexandru şi să mi-l aduceţ la mine, că *spune* că este foarte înţălept şi bun viteaz” (35v) „Şi era acole deasupra uşii scrisă slove, întru carele *spune* de tot rîndul lui Alexandru” (47v).

Alături de forma reflexivă obişnuită, *a veseli* devine activ: *vesăleşte* (53v), *voi vesăli*” (30v), *să vesălesc* (31r), *să vesălească* (71r).

O particularitate a textului este prezenţa numeroasă a construcţiilor pasive cu *a fi* (61 de atestări), în care participiul verbului este precedat totdeauna de auxiliar: *este îngrădit* (44v), *era legat* (61v), *ai fost osîndit* (65v), *fiind împodobite* (18r) etc. Nu a fost consemnat niciun caz de întrebuinţare a verbului reflexiv cu valoare pasivă.

În privinţa *t r a n z i t i v i t ă ţ i i*, remarcăm faptul că verbul *a vieţui* apare ca tranzitiv: „noi trăim mult şi această viiaţă *vieţuim* goli” (44r).

Modurile şi timpurile. *I o t a c i z a r e a*. Verbele latine de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a, cu radicalul în *d*, *n* şi *t*, au la indicativ prezent persoana 1 singular, la conjunctiv prezent persoana 1 singular şi a 3-a (singular şi plural), precum şi la gerunziu forme iotacizate. Prezenţa lor se datorează acţiunii modificatoare a iotului următor asupra consoanelor finale din radical. Formele despre care discutăm, uzuale în secolul al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 132–133) şi în epocă în Moldova (vezi Gheţie–Mareş 1974, p. 241), sînt numeroase în textul cercetat, fiind slab concurate, după caz, de formele cu dentala refăcută: *să audză* (32v), dar *să aude* (71v); *cre(d)z* (24r, 24v, 25r, 31r, 55v, 58v, 64v, 72v) ~ *cred* (38r); *să împarţă* (46v); *să închidză* (60v-2) ~ *să închidă* (34r); *să înghiţe* (63r); *să piei* (54v); *pui* (69r), *să puie* (34r, 39v, 42v, 53r, 55v, 56r-2), *puind* (18v); *nu poci* (72r) ~ (*nu*) *pot* (27v, 75v); *să rămîie* (58v, 70r); *să răspundză* (33r); *să scoaţă* (42r, 47v), însă *să scoată* (72v); *să spui* (44v), *să* (*nu*) *spuie* (25v, 26v, 40v); *supuindu* (48v); *ţiind* (24r, 68v-2); *să ucig* (68v); *vă*(*d*)*z* (55r, 65v, 67r, 73r), *să vădz* (40r, 41v), *să va*(*d*)*ză* (26v, 32v, 44v, 71v-2, 72v) ~ *să văd* (41r, 44v, 71v, 72r); *viu* (27v), *să viu* (72r), *să* (*nu*) *vie* (40r, 46r, 55v, 71v-2).

Indicativul. *P r e z e n t u l* verbului *a fi* înfăţişează la persoana a 3-a singular forma *este* (niciodată *e*), identică cu cea din româna contemporană, dacă nu se ia în considerare arhaismul *iaste* (48r), fonetismul *esti* (15v-4, 43v, 67v, 73r etc.), cu 17 atestări, şi forma *-i*, astăzi familiară: (14r, 29r, 53v-2, 68r), folosită şi pe lîngă un adverb: *cîndu-i* (17r, 76v), îmbinare respinsă de uzul actual.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

A trebui, folosit ca verb impersonal, se conjugă în mod constant cu *-esc*: *trebuiescu* (58r), (*nu*) *trebuieşte* (43r, 52v, 70v, 72v-2, 73r), (*nu*) *trebuieşti* (13r, 13v, 16r, 72v). În exemplele: „Împărate Alexandre, *nu trebuieşte* împărăţii<i> tale ca să te întristedz" (70v), „*n-ar trebui* lui Darie să grăiască" (13r), *a trebui*, cu subiectul logic în dativ, are valoare de verb personal.

Verbul *a împreuna* se foloseşte fără *-ez*[1]: *să să împreune* (60v).

Pentru exprimarea ideii de „a dori", sînt întrebuinţate verbele sinonime *a voi* şi *a vrea*, cu precizarea că la persoana 1 singular apare exclusiv verbul *a voi*, avînd formele *voi*, cu 13 apariţii: „*voi* să mă duc la cela ce mi-au dat dzile de la dînsul şi lui *voi* să-i slujescu" (31v; vezi şi 14r, 44v, 51r-2, 75r etc.) şi *voiesc* (54v), iar la persoana a 3-a singular, verbul *a vrea*, cu formele *vra* şi *va* (vezi *infra*, **Viitorul**).

I m p e r f e c t u l cunoaşte unele trăsături caracteristice epocii în care a fost elaborat textul cercetat şi prin acestea se deosebeşte de imperfectul limbii contemporane. Astfel, desinenţa etimologică *-a*, proprie, în mod normal, pentru persoana a 3-a singular, este înregistrată şi pentru persoana a 3-a plural: „racii *apuca*" (42v), „îi *călca* machidonenii" (17r), „*da* ei" (53r), „o *judeca* 12 filosofi" (15v), „ei sînguri *să îneca*" (53r), „[căpcînii] *lătra*" (42r), „lifantele tot *călca, sfărîma*" (52r) etc. Fenomenul însă nu este general. Verbul neregulat *a sta* este singurul care atestă la plural atît forme arhaice, cu *-a*: „limbile să strînsără şi *sta* gata de războiu" (22v), „Şi *sta* înaintea lui voinici tineri" (32v), cît şi forme actuale, cu *-u*, în exemplele următoare ambele desinenţe coexistînd în acelaşi context: „*sta* focurile cum *stau* stelile ceriului" (26v-2), „corturile *sta* cum *stau* stelile ceriului" (71r).

Numai forme fără *-u* analogic consemnăm, de asemenea, şi în cazul altor verbe decît cele aparţinînd conjugării I: „altele *apune*" (57r), „săgeţile lor *n-ave* her în vîrf, ce *ave* piiatră de adiiamant" (47v), „*curge* lacrămile" (76r), „cetăţănii *făce* slujbe" (29r), „*încăpe* pre o elifantă 40 de ostaş" (51v) „mulţ filosofi *merge* în urma lui de-l *petrece* cu mare plîngere şi jale şi aşa *dzice*" (76v), „racii apuca cai<i> şi-i *trăge* în mare" (42v) etc., cu precizarea că *-e* final, datorat unui accident fonetic – monoftongarea diftongului [ea] şi, mai rar, [ia] –, este prezent deopotrivă şi la persoana a 3-a singular: *ave* (22r, 36r, 61v, 74v etc.), *be* (70v), *crede* (23r), *merge* (17r-2, 18v-2 etc.), *păşte* (75r), *plînge* (24v, 36v, 65r), *pune* (47r), *spune* (47v), *ţine* (66v), (*nu*) *vede* (40v, 42v), (*nu*) *vre* (40r, 67r), dar şi, sporadic, la persoana I (singular şi plural): (*nu*) *avem* (28r, 42r, 44r etc.), *nu mă temem* (75v), *trăiem* 75v).

Terminaţia fonetică *-ie* apare notată în mod exclusiv la verbele de conjugarea a IV-a în *-i* atît la persoana a 3-a singular: *să audzie* (65r, 65v, 74v), *cernie* (= *înnegrea*, 72v), *fugie* (39v, 72v), *gîndie* (75r), *gonie* (36v), *grăie* (41v, 42r), *nu greşie* (47v), *lovie* (47v), *plătie* (22r), *povestie* (72v), *strălucie* (18v, 19v 66v), *venie* (26r), *nu vieţuie* (22r), cît şi la persoana a 3-a plural: *să audzie* (65r, 65v, 74v), *să căie* (46v-2), *dzdrobie* (52r), *fugie* (52r, 53r), *gîndie* (43v), *ieşie* (25r, 42v-2, 68r), *împărţie* (46v), *privie* (76r), *răsărie* (57r), *sărie* (28v).

[1] Dicţionarele specializate de referinţă tratează verbul *a împreuna* în mod diferit: *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (ediţia a 2-a, Bucureşti, 2005) indică pentru indicativ prezent forma *împreunează*, în timp ce *Micul dicţionar academic* (în 2 vol., Bucureşti, 2010) recomandă forma *împreun*.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Aceeaşi desinenţă de imperfect este atestată şi în cazul verbelor *a mîngîia* şi *a ucide*: *mîngîie* (53v), *ucidie* (52r). Şi verbele de conjugarea a IV-a în *-î* conservă vocala infinitivului, desinenţa de imperfect fiind *-îia*: *omorîie* (40v), *să pogorîie* (67r).

Verbul *a cura* (= *a curge*) are la imperfect persoana a 3-a plural grafia *cură* (25r, 53r, 67r), *a lua* este ortografiat la persoana a 3-a singular şi plural sub formele *ie* (53v-2) şi *ieu* (33v), ambele motivate fonetic, *a se tăia* apare notat sub forma *să tăie* (28v, 53r), dar, o dată, şi sub cea modernă: *tăia* (17r), iar *a pofti* înfăţişează forma *poftei* (33r) pentru persoana a 2-a singular.

P e r f e c t u l s i m p l u, datorită caracterului narativ al textului, este cel mai des folosit dintre toate tipurile verbale înregistrate în manuscris (1712 exemple) şi prezintă forme care, în general, nu diferă de cele actuale. Singura deosebire constă în întrebuinţarea unor forme – astăzi regionale sau/şi populare – ori în folosirea, pentru persoana a 3-a plural, a unor grafii identice cu singularul aceleiaşi persoane. Iată, de exemplu, cum apare perfectul la unele verbe: *fui* (63r), *fusăş*: „Alexandre, Alexandre, cît *fusăş* tu de înţălept” (48r; vezi şi 36v), *fu* (14r, 39v, 60r etc.), *fură* (46v), dar şi *fu*: „Nu-ţ mulţămăsc de carte ce mi-ai trimis, că nu *fu* într-însa cuvinte de împărat” (27v); *găsi* (34r, 66r etc.), *găsî* (68r), *găsiră* (16r, 60r etc.), (*nu*) *găsîră* (34v-2, 36v, 46v, 47r); *ieşi* (16r, 34r-3, 74r, 55r-2 etc.), *ieşiră* (18r, 39v, 48r), însă şi *ieşi*: „Şi *ieşi* Adam şi Eva de aice” (44r); „Şi vru Alexandru să scoaţă de acei oameni la lume, dară nu ştiu ce *mîncă* şi ce *bău* şi muriră toţ” (42r); „*veni* la Alexandru Filon şi Potolomei, Antioh şi Vidzantie şi-l aflară plîngînd” (70r).

Alteori, în locul formelor de singular, apar cele de plural: „Multe împărăţii au avut aur şi nimic *nu* le *folosiră* aurul” (72v); „Alexandru mai *marsără* de acole cu toate oştile” (40v), „[Alexandru] de acole *marsără* mai înainte şi-i vădzu şi curţile lui Iraclie-împărat (41r); „Şi *să milostiviră* Alexandru spre dînşii” (19v); „Şi luo Alexandru filosofi şi să întoarsă iarăş înapoi şi *spusără* tutur<or> ce au vădzut” (42r), „Alexandru *spusără* lor visul” (71v); „Şi de aceştiia *ucisără* Alexandru foarte mulţ” (42r); „Iară Alexandru, dacă îi *vădzură*, începu a rîde de dînşii” (34v). În toate aceste exemple avem a face cu un fenomen morfologic real, comentat pe larg în literatura de specialitate (vezi Avram 1975, p. 27–36; Neagoe 1973, p. 129-139).

Unele verbe construiesc perfectul în mod particular: *grăiiu* (67v), *mă învredniciiu* (71v), *mă lipsiiu* (75v), *vieţuiiu* (75v), [„Alexandru] *să împlătoşe* şi *îngenunchie*” (55r).

Verbul *a bea*, dacă nu e o greşeală de copiere, apare notat, la persoana 1 singular, sub forma *bău* (75v), *a lua* şi *a merge* au la persoana a 3-a singular forma *luo* (15v-2, 42r, 61v, 76v etc.) şi, respectiv, *marsă* (32v-2, 46v-3, 65r-4, 75r-2 etc.), iar *a lovi* este urmat, în mod neobişnuit, de forma scurtă a pronumelui personal: „*Lovi-te* mînă persască cu sabie machidonească” (31r).

Comentarii aparte merită verbele *a da* şi *a învie*, care conservă fără excepţie forme tari de perfect, caracteristice textelor vechi (vezi Frîncu 1980, p. 307–316). Astfel, *a da*, în cele 68 de atestări, are următoarea paradigmă: *dede* (19r, 43v-3, 69v-7, 75v-2 etc.) şi *dedi* (29v, 31r) pentru persoana a 3-a singular; *dederă* (19r, 47r-2, 48v) şi *dediră* (19r, 33v-3, 52v, 69r etc.) pentru persoana a 3-a plural. La fel ca în cazul celorlalte verbe de perfect, *a da* apare în exemple în care contextul „cere” folosirea formei

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

de singular: „Iară Alexandru *dediră* în trîmbiță şi în surle” (17r), „Şi să închină Alexandru şi-i *dediră* carte lui Daniil prorocul” (18v). *A învie*, prin unica apariție, diferă de forma actuală, înregistrînd varianta arhaică de perfect *învisă* (46v).

P e r f e c t u l c o m p u s apare notat în forma proprie textelor din epocă, a căror normă admitea numai folosirea auxiliarului *au*: „el *au rămas* aice” (44r), „Alexandru *au trimis*” (14r), „el *n-au vrut*” (24r), „puțintei *au rămas*, dară muieri multe *au rămas* fără de bărbaț” (59v), „Astădz *au perit* soarele şi lumina tuturor limbilor, astădz *s-au umplut* codrii şi cîmpii” (76v). Singura excepție, din totalul de 227 de forme cu *au* „Cînd *a mers* Alexandru la Atina” (15v), poate fi interpretată triplu: fie ca o formațiune analogică caracteristică graiurilor de sud (vezi Gheție 1973, p. 421-430), fie ca un reflex din limba vorbită, care tolera, în unele graiuri, folosirea lui *a* atît la singular, cît şi la plural (vezi Frîncu 1969, p. 299-318), fie, mai degrabă, ca o greşeală de copiere (vezi Densusianu II 1961, p. 143).

În privința topicii auxiliarului, se constată folosirea predilectă a acestuia în prepoziția verbului de conjugat. Formele cu auxiliarul postpus nu lipsesc însă, în această poziție consemnîndu-se 23 de atestări: *avut-am* (72r), *cărat-am* (74r), *fost-am* (40r), *găsit-am* (74r), *venit-am* (40r, 46r), *făcutu-ai* (74r), *vădzut-ai* (36v) *furat-au* (72r), *căzut-au* (55v), *dzis-au* (64v-2, 75v), *ieşit-au* (18v, 74v), *poruncit-au* (38r), *prorocit-au* (74r), *rădicat-au* (15r), *sfătuitu-s-au* (54r), *venit-au* (34v, 68r, 68v, 74v).

M a i - m u l t - c a - p e r f e c t u l este tipul verbal cu cele mai puține atestări şi apare numai în formă sintetică şi doar în exemplele ce urmează, toate pentru persoana a 3-a singular: *crescusă* (17r), *făcusă* (18v, 53r, 74v), *fusăsă* (19r, 71r, 73r), *lăsasă* (39r, 51r), *luoasă* (19r), *petrecusă* (31v), *rămăsăsă* (73r), *scăpasă* (68r), *trimisăsă* (33v), *îş vădzusă* (48v), *viețuisă* (74). În contextul „Unii *luoasă* pre mult, alții *luoasă* mai puțin, iară alții nu *luoasă* nimic. Deci cei ce *luoasă* mult să căie şi cei ce *luoasă* puțin încă să căie” (46v), forma de singular este folosită pentru exprimarea pluralului.

V i i t o r u l p r o p r i u - z i s este prezent în manuscris prin două serii analitice. Prima, cea mai numeroasă, este identică cu seria din limba contemporană: *voi scoate* (22v), *vei grăi* (43r), *va goni* (53r), *vom merge* (66r), *veț spune* (26v), *vor face* (71r) şi totalizează 338 de ocurențe.

A vrea are la viitor formele: *vei vre* (15r, 67v), *vei voia* (58v), *va vrea* 58r; (*nu*) *va vre* (16r, 46r, 63v, 75r etc.), *veț voi* (40v), *vor vre* (46v).

Relativ numeroase sînt şi cazurile de postpunere a auxiliarului. Dăm în continuare formele verbale atestate, remarcînd intercalarea frecventă a cliticelor pronominale: *da-voi* (75v), *căi-să-va* (46v), *da-ț-voi* (75v), *da-mi-o-va* (24v), *fi-va* (67v), *folosi-m-va* (24v), *ieşi-va* (18v), *închina-să-vor* (14v, 15v, 18r), *întra-voi* (65r), *milui-te-va* (64r), *peri-vei* (69r), *pute-voi* (44v), *scoate-ne-va* (24r), *sminti-va* (25r), *spune-ț-vom* (41v), *tulbura-vei* (67v, 69r, 75r), *ucide-l-voi* (30v), *vede-voi* (44v), *vede-te-voi* (72r), *vede-vei* (52v).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

A doua serie – astăzi regională şi familiară – se deosebeşte de prima prin componenta fonică a auxiliarului: *oi veni* (13r), *oi fi* (54v); „ne-*i bate*” (58v); *a fi* (40v, 70r-2, 74r), *a rămîne* (70r); *om bate* (51v), *om fi* (40v); *or fi* (67r, 72v), *or merge* (28r).

Tot forme de viitor, rezultate însă din predicativele *a voi* şi *a vrea* plus conjunctivul, se înregistrează în contextele: „trupul tău din pîmînt este şi iară pre pămînt *va să rămîie*” (70r), „fiiul tău <…> din pămînt este şi iarăş în pămînt *va să să topască*” (44r), „era <…> scrisă slove întru carele spune de tot rîndul lui Alexandru: cîte *vra să petreacă* pre lume <…> şi cît *va să trăiască*” (47v), sensul verbelor în discuţie apropiindu-se de „trebuie” şi, respectiv, „urmează”.

V i i t o r u l a n t e r i o r este rar folosit şi prezintă formele: *va fi luoat* (63r, 63v), *vei fi mers* (65r), *îi fi vădzut* (65v), *nu vei fi petrecut* (58v).

Conjunctivul nu diferă, în general, de cel contemporan, fiind însoţit de marca *să* atît la prezent: *să întru* (64v), *să ştii* (30v), *să margă* (14r), *să fim* (23r), *să mîncaţ* (43v), *să să strîngă* (35v) etc., cît şi la perfect, cu auxiliarul invariabil: *să fi dat* (74r), *să fi scăpat* (73r).

Într-un singur exemplu, verbul la conjunctiv este folosit fără *să*: *împărăţască* (31v).

Verbele *a bea, a da*, *a lua* şi *a sta* prezintă la persoana a 3-a numai forme analogice, caracteristice graiurilor de tip moldovenesc (vezi Frîncu 1971, p. 261–276): *să bei* (17v), *să dei* (53r), *să iei* (24r, 68v, 75r), *să stei* (15v, 41r, 42v, 55v, 75v etc.). *A pieri* are forma *să piei* (54v).

A *avea*, alături de forma curentă şi astăzi: *să aibă* (68r), îşi păstrează forma etimologică la persoana 1 singular: *să aib* (69r).

Condiţionalul, prin puţinele atestări, este cel cunoscut şi astăzi: *aş ave* (73r), *ai ascunde* (68v), *ar merge* (56v), *aţ fi* (75r), exemplele de postpunere a auxiliarului fiind şi ele rarisime: *dare-am* (75v), *vrere-aş* (69r), în ambele forme consemnîndu-se infinitivul lung cu valoare verbală, construcţie arhaică şi populară nerecomandată de norma academică (vezi GALR I 2005, p. 487).

Verbul *a trebui*, cu subiectul logic în dativ, are valoare de verb personal în „*N-ar trebui* lui Darie să grăiască” (13r).

Condiţionalul perfect este pus în evidenţă de: *aş fi găsit* (74r), *n-ai fi găsît* (74r), *n-ar fi fost* (56r), *ar fi vrut* (74r), dar şi de construcţia *ar fi fost ţinut* (22r), interpretată ca „formaţie supracompusă cu patru elemente verbale” şi numită „condiţional mai mult ca perfect” (ILRL 1997, p. 341). Un tip arhaic de condiţional perfect, format din imperfectul verbului *a vrea* şi urmat de infinitiv, este prezent în fraza „Darie, de *să vre închina* mie, şi acum ar fi împărat persilor” (54v), asemenea forme fiind caracteristice textelor din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 148).

Prezumtivul este reprezentat, o dată, de forma de prezent: *vei fi avînd* (43v) şi, o dată, de cea de perfect: *or fi fost* (26v).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Imperativul se caracterizează prin aceleaşi trăsături morfologice ca şi formele din româna contemporană, excepţie făcînd exemple de factură populară motivate fonetic: *be* (24^{v}, 24^{v}), *fiţ* (28^{r}), *ie* (68^{v}), *împărăţăşti* (33^{r}), *stăi* (46^{r}, 55^{v}), *tăieţ* (73^{v}) etc. şi construcţia arhaică cu desinenţa *-ireţi*, normală pentru limba secolului al XVI-lea (vezi Densusianu II 1961, p. 150), în descreştere în textele din epocă (vezi ILRL 1997, p. 342) şi unica în textul nostru: „dacă m-aţ urît, mă *ucidereţ*” (40^{v}).

Însoţit de cliticele pronominale, imperativul tolerează inversiunea topică, constatîndu-se o variaţie liberă: *aştaptă-mă* (32^{r}) ~ *mă aştaptă* (13^{r}); *fereşti-te* (13^{r}, 75^{r}, 75^{r}) ~ *te fereşte* (14^{r}); *milostiveşti-te* (17^{r}-2, 25^{r}-2, 30^{r}-2, 48^{r}) ~ *te milostiveşti* (15^{r}); *pădzăşti-te* (72^{v}, 72^{v}) ~ *te pădzăşti* (24^{v}) etc., sau înregistrează numai construcţii cu forme pronominale antepuse: *te bate* (68^{v}), *te închină* (55^{r}), *te întoarce* (46^{r}), *vă întoarceţ* (34^{v}) ori numai forme cu clitice postpuse: *ascultă-mă* (60^{v}), *ascultaţi-mă* (15^{v}, 17^{r}), *du-te* (68^{v}), *duceţi-vă* (74^{r}), *găteşti-te* (64^{r}), *miluieşti-mă* (73^{v}), *roagă-te* (28^{v}), *spune-m* (44^{r}, 44^{v}, 55^{r}), *ţine-ţ* (14^{r}) etc., construcţiile cu forme pronominale postpuse, acceptate ulterior de norma literară actuală, fiind mai numeroase.

Infinitivul apare notat în două ipostaze net diferenţiate ca frecvenţă. În primul caz, infinitivul lung este folosit pentru redarea formei inversate de condiţional: *dare-am* (75^{v}), *vrere-aş* (69^{r}) şi pentru marcarea valorii de nume predicativ: „Bărbatul mieu mă bate şi este curvar, viclean şi neharnic *de a ţinere* casa” (73^{v}).

În al doilea caz, infinitivul scurt cunoaşte o răspîndire largă, poziţionîndu-se exclusiv în vecinătatea lui *a începe*, cu 76 de exemple: „începu *a rîde* (13^{r}), „au început *a striga*” (28^{v}), „începură *a căuta*” (57^{r}) etc., a sinonimului său învechit *a pleca*, cu şapte atestări: „plecă *a fugi*” (53^{v}, 76^{r}), „plecară *a fugi*” (17^{r}, 28^{r}, 52^{r}, 55^{v}, 60^{r}), precum şi pe lîngă alte verbe şi expresii: „n-au mai adaos *a trimite*” (14^{v}), „au căutat *a părăsi*” (53^{r}),” „sameni *a fi*” (65^{r}), „sămăluiescu-te *a fi*” (33^{v}), „n-ai treabă *a da* învăţături” (33^{r}), „alte griji nu avem fără numai grije *a ne ruga*” (44^{r}).

Alteori, infinitivul, precedat de verbe şi expresii, apare în variaţie liberă şi este concurat de forme cu marca *să*, conjunctivul – cu care infinitivul se află într-o relaţie de sinonimie – făcînd, ca ocurenţă, diferenţa: „nu trebuieşte *a poftori*” (43^{r}) ~ „n-ar trebui *să grăiască*” (13^{r}), „(nu) trebuieşti *să rîzi*” (13^{r}; vezi şi 72^{v}-2, 73^{r}, 52^{v}); „nu să cade *a bate*” (14^{v}), „nu să cade *a da*” (67^{v}) ~ „să cade *să te vesăleşti*” (70^{v}; vezi şi 23^{v}-2, 36^{v}, 59^{r} etc.); „învăţă *a judeca*” (39^{v}) ~ „învăţă *să scrie*” (13^{r}; vezi şi 28^{r}, 39^{v}); „sînt gata *a muri*” (28^{v}), „mai cu cinste ne va fi nooa *a peri* vetejaşte decît *a fi* împărătesă cu ruşine” (58^{r}) ~ „mai bine este cu înţăleptul *să porţ* o piiatră decît cu nebunul *să bei* vin” (17^{v}), „avem noi datorie *să* te *lăudăm*” (27^{v}) etc.

Forme alternante – infinitiv scurt ~ conjunctiv – se constată şi în construcţiile cu verbul *a putea* fără *a*, mai numeroase fiind exemplele situate în faţa perechilor: „nu poci *împăca*” (72^{r}), „poţ *face*” (33^{v}), „nu pot *izvorî*” (72^{r}), „poate *da*” (75^{v}), „au putut *strica*” (16^{v}), „nu ne putem *odihni* (39^{v}, 42^{r}, 74^{r}), „nu putură *birui*” (52^{r}) etc. ~ „(nu) poate *să fie*” (44^{v}, 55^{r}), „nu poate *să vadză*” (44^{v}), „nu poate *să taie*” (48^{r}) „nu poate *să treacă*” (48^{r}), „putem *să dzicem*” (26^{v}, 36^{r}) etc.

Gerunziul nu se diferenţiază de cel actual decît numai atunci cînd realizează forme iotacizate (vezi *supra*).

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Participiul verbului *a sta* cunoaşte doar forma arhaică reduplicată *stătut* (26^{v}).

Adverbul. Dintre adverbele şi locuţiunile adverbiale atestate, prezentăm pe acelea care, prin formă şi prin sens, diferă de cele din limba contemporană:

acole este puternic concurat de actualul *acolo*, forma cu *-e* avînd 63 de apariţii, cu două mai mult decît *acolo*: „Şi dzisă să să odihnească oştile puţin *acole*” (40^{r}; vezi şi 39^{r}-3, 46^{v}-4, 72^{v}-2 etc.);

adecă, avînd şapte apariţii, este diferit de forma actuală atît prin formă: „cetăţănii îi ieşiră înainte lui cale de trei mile de loc, *adecă* 7 ceasuri” (22^{r}; vezi şi 40^{v}, 52^{r}, 69^{v}, 71^{v}), cît şi, o dată, prin sens, „iată”: „cetăţănii să spăimîntară şi cînd căutară ei, *adecă* [oştile lui Alexandru] porţîle deşchisă” (29^{v});

aice este general şi înregistrează 38 de apariţii: „Şi cum au vrut au venit *aice*, iară cum va vre nu să va pute duce de *aice*” (16^{r}; vezi şi 40^{r}-4, 65^{v}-5, 71^{v}-2 etc.);

alături apare notat în singurul exemplu: „Alexandru să spăimîntă şi nu dzisă nimic, ce trecu *alături*” (65^{r});

aşa are sensul „astfel, în felul acesta” în construcţia *de aşa*: „Pentru aceea să muncescu *de aşa*” (65^{v});

aşijdere, cu trei atestări, are sensul „asemenea”: „*Aşijdere* şi la a dooa, şi la a trie poartă tot acest răspuns au luoat” (34^{v}; vezi şi 27^{r}, 65^{r});

atunce este unicul folosit şi totalizează 35 de exemple: „*Atunce* începu Ruxanda a plînge” (76^{v}; vezi şi 31^{r}-3, 55^{v}-3, 75^{v}-2 etc.);

au „oare”: „*Au* nu era acesta odată mare şi tare, iară acum nu să cunoaşte unde au fost?” (56^{r}), „*Au* este ceva de ajuto*r* cerneala?” (72^{v});

cu acest chip „astfel”: „şi *cu acest chip* om bate noi pre machidoneni” (51^{v});

cu amar: „amarnic, foarte”: „începu a plînge ca muierile *cu amar* şi cu multă jale” (35^{r});

cu degrabă „în grabă”: „Candosal alergă *cu degrabă* la maică-sa” (68^{v});

cum mai în grabă „cît mai repede”: „dzisă *cum mai în grabă* să margă Meemant voievodul la rădzboi” (27^{v}), „deşchide poarta *cum mai în grabă*” (34^{r}-3; vezi şi 34^{v});

cu năvală „în mod impetuos”: „Îndată ş-au lăsat Evimitrie toată oaste sa *cu mare năvală* asupra oştii lui Sălevechie” (60^{r});

cu ocară „în chip jignitor”: „Împărate, nicidecum să nu faci un lucru ca acesta, care vine *cu mare ocară* şi ruşine” (14^{v});

de cătră sară „în momentul cînd începe seara”: „iară cînd fu *de cătră sară*, nu mai putură răbda persii” (27^{v});

de-a mînă „corp la corp”: „Şi să încleştară unii cu alţii, de să tăie tot *de-a mînă*” (28^{v}; vezi şi 36^{r}, 53^{r});

deci „apoi” este întărit, cu intenţie stilistică, de *apoi*: „Şi dacă face muiere fecior, e îl ţine la dînsa 3 ani, *deci* îl aduce la tată-său, iară dacă face fată, *apoi* tot acolo cu maică-sa rămîne” (44^{v});

denapoi: „şi cu-n cap grăie ca oamenii, iară cu alt cap ce ave *denapoi* lătra ca cîinii (42^{r}; vezi şi 17^{r});

de obşte „împreună, laolaltă, în comun”: „Şi le-au dzis tuturor *de obşte*” (38^{r});

drept aceea „pentru aceasta, din această cauză, deci, atunci”: „Poruncit-au *drept aceea* împăratul Alexandru” (38^{r}; vezi şi 54^{r});

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

dinluntru „dinăuntru”: „Apoi *dinluntru* făcu alt dzidiu şi mai mare” (61r);

doară „oare”: „*Doară* voi îmi puteţ da dzile de la voi?” (75v; vezi şi 25r). Într-un caz, ideea de îndoială este întărită de adverbul *au*: „*Au doară* sînteţ amîndoi vete*j* tot ca unul?” (64v);

după cinste „conform rangului”: „Apoi şedzură şi ceialalţi, cineş *după cinste* sa” (71v);

faţă cătră faţă „unul împotriva celuilalt”: „mai bine va merge el sîngur să să bată cu Poriu-împărat *faţă cătră faţă*” (54r);

fără de vîrstă „minor”: „nu să cade a bate, împărăţie ta, războiu cu unul ca acela, căci esti *fără de vîrstă*” (14v);

iară, consemnată o dată: „trupul tău din pîmînt este şi *iară* pre pămînt va să rămîie” (70r), este puternic concurat de *iarăş* (33v-2, 52r-3, 60v-2, 68v-2 etc.), înregistrînd 37 de apariţii;

ici „aici”: „Şi de *ici* nimene nu l-au mai vădzut” (76r);

încă „de asemenea”: „Darie-împărat *încă* venie asupra lui Alexandru ca un dzmeu înfocat” (26r; vezi şi 15v, 46v-2, 57v etc.);

încăş „încă şi”: „Iară *încăş* de te vom bate noi pre împărăţie ta, să ştii că mare ruşine îţ va fi” (58v);

în ce chip „cum”: „Deci acum *în ce chip* mă sfătuireţ să fac?” (51v; vezi şi 48r);

înlăuntru „înăuntru”: „Şi de acole purceasă şi mai *înlăuntru* în Persie” (26r);

într(u)-acel ceas „în momentul acela”: „îndată *întru acel ceas* veniră munţii şi să împreunară unul cu altul” (60v; vezi şi 24v, 39r, 68r etc.);

întru acestaş chip „în felul acesta, astfel”: „Şi scrisă carte *întru acestaş chip*” (13r; vezi şi 14r, 69r);

într-alte chipuri „altfel: „Şi era pasările acele unele albe, altele roşii şi altele *într-alte chipuri*” (43r);

într-una de dzile „odată”: „Iară cînd fu *într-una de dzile*” (75r);

la ce „de ce”: „Dară *la ce* ai venit la noi?” (41v);

mai are semnificaţia celui din româna contemporană. Ce trebuie subliniat este faptul că acesta uneori înfăţişează o topică neobişnuită pentru limba literară: „nu vei fi *mai* petrecut” (58v), „n-ar fi *mai* fost” (56r), particularitate sintactică proprie unor graiuri româneşti, în special graiului muntean (vezi Avram 1987, p. 143–148);

mai cu de-adinsul „mai stăruitor”: „începu a căuta la Alexandru *mai cu de-adinsul*” (33v);

mai tare „mai degrabă”: „să purcedzi cu toate oştile tale cum ştii *mai tare*” (51r);

mult „foarte”: „împărăţie este *mult* înaltă şi împodobită” (32r);

nicăiuri „nicăieri”: „începu a plînge, neavînd nicio mîngîiere de *nicăiuri*” (35r);

nici, urmat de conjuncţia *că* şi întărit de *nu*, are înţelesul „deloc, nu”: „altul n-au mai fost, *nici că nu* va mai fi” (71v);

*nimi*c „defel, deloc”: „multe împărăţii au avut aur şi *nimic* nu le folosiră aurul” (72v), „Şi să sculară mulţ oameni de aceia asupra lui Alexandru, dară nu folosiră *nimic*” (42r);

nu, în corelaţie cu *nici*, contribuie la apariţia negaţiei simple, proprie textelor vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 254; Rizescu 1963, p. 471–478): „niciun împărat

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

n-au stăpînit-o, *nici* i-au putut strica nimic” (16r), „machidonenii la rădzboi taie şi mic, şi mare, *nu* leagă, *nici* iartă” (26v). Mai numeroase sînt însă construcţiile curente în limba actuală de tipul „*nu* gîndesc ei unde vor muri, *nici nu* grijesc ei de moarte lor” (27v);

numai ce „abia”: „Iară el nu vru să iei alte ţări să fie împărat, ce *numai ce*-i păşte prilejul să-l otrăvască” (75r);

oarecînd „cîndva”: „*oarecînd* era şi Anarhos împărat” (32r; vezi şi 64v);

pre alocure „în unele locuri”: „iară *pre alocure*, pre vîlcele înota şi cai în sînge” (17r);

pre suptsisioară: „sub braţ”: „şi lovi pre Poriu *pre suptsisioară*” (55v);

prisne „în întregime”: „Şi-l mai băgă într-alte curţ, întru carele era preste tot aşternută casa cu urşinic şi cu florile de sirmă şi *prisne* cu aur” (67r);

purure „mereu, neîncetat”: „scoasă ţapa, care o purta el *purure* la dînsul, şi lovi pre Poriu” (55v).

tocma „tocmai, exact”: „străbătură machidonenii *tocma* în corturile împărăteşti” (53r; vezi şi 22r, 48r etc.).

Dintre modalităţile de exprimare a intensităţii, iese în evidenţă adverbul *foarte*, cu sensul „mult”, care, la fel ca adjectivul, are o topică particulară, întrebuinţîndu-se – fără a fi urmat în mod normal de un adverb – fie în prepoziţie: „*foarte* să bucură” (15r, 52v), „*foarte* să minună” (59r), „*foarte* să vesăli” (54r, 64r), fie în postpoziţie: „să bucură *foarte*” (54v), „să vesăli *foarte*” (35v), „să spăimîntară *foarte*” (52r) etc., uneori chiar fiind dislocat: „*foarte* le păru bine” (33v); cf. însă „ocărî *foarte tare*” (15v), „să împodobi *foarte frumos*” (18v). Ideea de intensitate este realizată şi cu ajutorul adverbului repetat: „Şi începu a căuta Darie *des*, *des* la Alexandru” (33v).

Prepoziţia. Din rîndul acestei părţi de vorbire reţinem doar pe acelea care prezintă un fonetism sau un sens particular:

a redă valoarea de genitiv în construcţia „*a* toată lume” (36v-2, 54v-3, 57v-2, 71v-2 etc.) şi apare de 25 de ori. În trei exemple, *a*, precedat de *p*(*r*)*e*, pare să redea sensul „în”: „Şi îndată ieşiră toţ cu făclii aprinsă ţiind pre *a* mînă” (24r; vezi şi 18v-2);

către (23r-2, 35r-2, 64v-2 etc.) este forma normală în epocă pentru *către* şi are 23 de apariţii; vezi şi *de către* (27v, 40r, 47r);

de este plurisemantic. Dintre accepţiile consemnate în text relevăm pe „din”: „au încungiurat pre Sălevechie *de* toate părţile” (60r), „Şi-i mai dede un inel, neştiut preţul lui, făcut *de* 4 pietri scumpe” (68v; vezi şi 16r, 52r, 66v, 70r etc.); „pentru”: „Şi-i dede 120 haznale de galbeni, haragiul *de* 10 ani” (68v; vezi şi 13v); „din partea cuiva”: „noi rău vom pătimi *de* Darie-împărat” (23r; vezi şi 35r, 39v); „de la”: „Am înţăles *de* împărăţie ta” (58v);

despre „dinspre”: „Şi-i luo Vizantie voievodul cu oaste *despre* pădure şi-i scoasără la cîmp” (40v; vezi şi 25r, 39r, 69v);

din are sensurile „de”: „Dumnedzău desparte sufletul *din* trup” (70v) şi „cu”: „începură a să tăie *din* sabii şi *din* suliţă” (36r), majoritare fiind construcţiile în care instrumentul este redat ca în limba actuală: „a să tăie *cu* sabiile (27v, 28v), „să loviră *cu* budzduganele” (55r);

dintru continuă să fie folosit, la fel ca în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 257), în contexte în care limba contemporană preferă prepoziţiile *din* sau, după

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

caz, *dintre:* „să vor naşte *dintru* tine” (44r), „ieşiră nişte fete *dintru* acel iedzer” (47r), „mîncăm *dintru* aceşti pomi” (43v), „şi *dintru* aceea dzi era tot scîrbit Alexandru” (71r), „om *dintru* cei proşti” (14r), „pusă un împărat *dintru* ei” (39v) etc.;

drept „lîngă”: „vedzi *drept* acest loc este o peştiră” (64v);

fără, urmat de *numai*, are sensul „decît”: „alte griji nu avem *fără numai* grije a ne ruga lui Dumnedzău” (44r; vezi şi 22r, 61r, 72r);

fără de „în afară de”: „eu n-am pre altul nimene în lume *fără de* tine” (72r), „şi era în trii unghiuri pietri scumpe nastamate di lumina în loc de felenare şi altele multe *fără de* aceste” (32v);

împrotiva „împotriva”: „eu stam *împrotiva* a întunerece de oameni” (75v);

întru „în”: „să ieşim *întru* întimpinare” (15r), „scrie *întru* acea carte” (25v), „*întru* ţară era o cetate” (61v), „întră Alexandru *întru* acea peştiră” (65r), „*întru* carele” (66v), „*întru acea vreme* veniră vestitori” (26r; vezi şi 29r, 31r, 47v etc.). O dată, *întru* are sensul „între”, eventual „printre”: „Astăz tu luminez *întru* greci” (71r). Înaintea cuvintelor care încep cu o vocală, *întru* este folosit numai în formă neelidată: *întru un* (39v), *întru o* (25r, 65r-2, 73r-3 etc.);

la, pe lîngă valoarea de genitiv-dativ exprimată în construcţii de tipul „Avem noi datorie să te lăudăm *la* Darie şi *la* persi” (27v) (vezi *supra*, **Substantivul**), apare înaintea substantivelor proprii nume de continente şi de ţări, la fel ca în textele vechi (vezi Densusianu II 1961, p. 258): *la Africa* (69v), *la Eghipet* (24r-2), *la Machedonie* (13r, 27r-2, 51r, 75r-4 etc.), *la Ierusalim* (27r, 28v, 74r), *la Indie* (53v-3, 55v-2, 57v-2 etc.), *la Persida* (13r, 26r, 69v etc.), *la Rîm-cetate* (15v), *la Solun* (15v), *la Solun-cetate* (14v), *la Troada* (22r). În cîteva exemple, ideea de intrare într-un spaţiu este redată ca în limba actuală: *în Ierusalim* (24r), *în Indie* (56v), *în Persida* (34r, 38r);

pentru exprimă sensurile „despre” şi „de”: „*Pentru* moarte marelui Alexandru-împărat cum i s-au tîmplat” (titlu de capitol, 74v; vezi şi 57v, 61v), „ei, neştiind nimic *pentru* gropi, dediră mulţi de acei ispolini prin gropi” (47r), „veni la Alexandru-împărat şi-i spusă toate cele *pentru* Poriu-împărat” (55r), „Iată, să ştii, împărăţie ta, *pentru* viiaţa noastră” (58r), „să bucură Alexandru şi toate oştile *pentru* venire lui Filon” (52v; vezi şi 74v);

pre (13r-5, 30v-8, 52r-9, 76r-6 etc.), cu 443 de atestări, întrece cu mult în frecvenţă actualul *pe* (33 de apariţii). Uneori, contextul în care apare *pre* se potriveşte celui exprimat astăzi prin prepoziţia *în*: „avem nădejde *pre* Dumnedzău” (28r) sau *după*: „să închinară lui Alexandru *pre* obiceiul împărătescu” (59r) ori, probabil, prin locuţiunea prepoziţională „faţă de”: „eşti milostiv *pre* greşiţii tăi” (63v, 64r);

preste (23r-2, 38r-2, 55v-2 etc.), cu 43 de apariţii, este unica forma înregistrată;

spre redă sensuri – astăzi învechite – ale cărui echivalente semantice sînt „de”: „Şi te milostiveşti *spre* noi, împărate Alexandre” (15r), „să milostiviră Alexandru *spre* dînşii” (19v; vezi şi 17r, 22r-2, 25r, 27v, 30r, 42r, 48r-2) şi „asupra”, împotriva”: „aflară 1300 de oaste gata de războiu şi îndată purceasără *spre* Alexandru” (35v), „nu vă întristaţ pentru că aduce Darie atîte oşti *spre* noi” (28r; vezi şi 28v-2, 51v, 52v);

supt (15v, 35r, 58r, 72r etc.) corespunde, ca sens, actualului *sub*.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Conjuncția. Din seria conjuncțiilor şi locuțiunilor conjuncționale care cunosc forme şi sensuri mai puțin cunoscute astăzi sînt de menționat:

au conservă sensul arhaic: „Şi oare cred oamenii că am luoat eu toată lume şi am fost şi pînă la rai *au* nu cred?!” (71^{v}; vezi şi 18^{r}, 72^{r}, 72^{v} etc.) şi are şapte apariții, în jumătate mai puțin decît *sau*, dar mai mult decît *ori*, toate trei folosite şi în construcții corelative cu ele însele: „*Au* îț schimbă numele, *au* să faci precum fac şi eu” (72^{v}); vezi şi *sau…sau* (46^{v}-4), *ori…ori* (72^{r}). Într-un caz, *au*, motivat stilistic, intră în relație reciprocă cu *ori*: „m-au trimis ca *ori* împărăție ta să mergi la Machedonie, *au* e să vie aice” (71^{v});

ca cum, formațiune populară, se deosebeşte de locuțiunea actuală numai prin formă, româna literară recomandînd, din motiv eufonic, intercalarea lui *şi* între elemente: „mă bat cu gîndurile *ca cum* s-ar bate o corabie de valuri prin mijlocul mării” (72^{r}; vezi şi 28^{v}, 56^{r}, 70^{v}, 76^{r});

căci că şi *pentru căci*, exprimînd raportul cauzal, au sensul „pentru că”: „Nu-ț mulțămăsc de carte ce mi-ai trimis, că nu fu într-însa cuvinte de împărat, ce de măgariu, *căci că* tu te laudzi mie” (27^{v}), „mă certară foarte rău, *pentru căci* am venit la voi” (16^{v});

ce, realizînd valoare adversativă, nu apare notat niciodată ca *ci*: „oştile tale nu ascultă, *ce* iată că vin” (55^{v}; vezi şi 47^{v}, 71^{v} etc.). Numeroase sînt însă şi cazurile în care *ce*, nefiind coocurent cu adverbul de negație *nu*, exprimă valoare conclusivă, echivalînd cu una din conjuncțiile *aşadar, deci*: „*Ce* acum eu voiesc aşa: să ne lovim noi amîndoi” (54^{v}), „*Ce* să ştii tu că… (13^{v}, 14^{r}, 28^{r}), „*Ce* mergi, Alexandre, că-l vei birui” (55^{r}) etc. Aceeaşi valoare este consemnată în locuțiunea conjuncțională *ce însă*, în care *ce* este întărit, pleonastic, de *însă*: „*Ce însă* mă aştaptă pînă cînd mă voi înțărca” (13^{r});

cît nu cunoaşte forma contemporană *încît* şi apare în 31 de exemple: „atîta oaste are Alexandru, *cît* nu să mai ştie cisla şi sama” (26^{v}; vezi şi 26^{v}-2, 52^{r}-3 etc.);

dară (38^{r}-2, 47^{v}-2, 65^{v}-4, 74^{r} etc.) şi *iară* (22^{v}-2, 35^{v}-3, 51^{v}-3, 67^{v}-4 etc.) sînt fonetisme vechi ale adversativelor curente în limba de astăzi; cf. însă, o dată, *iar* (75^{v});

de vreme că: „Mumă să-m fii de astădz înainte, *de vreme că* m-ai născut a do<oa> oară” (68^{r}) şi *de vreme ce* (59^{r}, 63^{r}, 72^{v}) sînt locuțiuni conjuncționale curente în toată perioada veche, ambele înregistrînd sensul „dacă”, cu rezerva că prima nu ține de registrul literar modern.

Interjecția. Interjecțiile şi locuțiunile interjecționale folosite în textul cercetat nu ridică, în general, probleme de sens, fiind cele cunoscute şi în limba literară de astăzi (*ah, iată*, *o, oh*, *vai*, *vai de mine*). Excepție fac interjecțiile *ian* şi *ni*, răspîndite încă în cele mai vechi texte româneşti (vezi Densusianu II 1961, p. 186), care, urmate de conjunctiv sau de imperativ, au înțelesul „hai”, eventual „*ia*”: „Omule, *ian* trage cu săgeata să te văz!” (73^{r}; vezi şi 17^{r}, 71^{r}), „*Ni* să-l gonim şi să-l tăiem!” (16^{v}).

Concluzii. Observațiile generalizatoare care se impun sînt în măsură să evidențieze o tendință tot mai bine conturată a limbii române de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea,

BDD-A19933 © 2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

aflată la confluența dintre perioada veche cu perioada modernă. Este vorba, în primul rînd, de promovarea tot mai hotărîtă a inovațiilor morfologice, răspîndite în deosebi de texte editate, în dauna fenomenelor morfologice arhaice, conservate în special în producții manuscrise elaborate în această epocă (iar textul de care ne ocupăm este unul de acest tip).

Această dualitate proprie sistemului morfologic al textului cercetat este, în general, bine reprezentată: *frate ~ frățîne*; *uşe*, *grije ~ uşa*, *mreja*; *paşii* (substantiv nume de persoană) ~ *paşe*; *daruri ~ arce*; *lumii ~ lumiei*; *omule ~ oame*; articol genitival invariabil ~ articol genitival variabil; *lui ~ său*; *el sîngur ~ eu însuşi*; *mieu ~ mei*; *care ~ carele*; *cură ~ curge*; *cre(d)z ~ cred*, *să închidză ~ să închidă*, (*nu*) *pot ~ nu poci*; (*ei*) *sta ~* (*ei*) *stau*; *au* (*mers*) *~ a* (*mers*); *voi fi ~ oi fi*; infinitivul scurt ~ infinitivul lung; *acole ~ acolo*, *au ~ oare*; *au ~ sau*, *de vreme că ~ de vreme ce*; *pre ~ pe* etc.

Alteori textul înfățişează exclusiv forme şi sensuri particulare (astăzi învechite, regionale sau/şi populare) de tipul: *copaciul, cară, izvoară, pahară, al doile, goli* (adjectiv), *tot* (= *fiecare*), *trebuieşte*, (*ei*) *avea*, (*ei*) *grăie*, *dede*(*ră*) „dădu(ră)”, *puind*, *stătut* (participiu)*, aice, atunce, încăş, oarecînd, tocma, către*, *împrotiva, preste, supt, căci că* „pentru că”, *ni* „hai!/*ia*!” etc.

Referințe bibliografice

Avram 1975	=	Mioara Avram, *Despre formele de perfect simplu cu* **-ră** *la singular*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXVI, nr. 1, p. 27-36.
Avram 1987	=	Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, Bucureşti.
Berea 1961	=	Elena Berea, *Din istoria posesivului* **său-lui** *în limba română*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XII, nr. 3, p. 324-325.
Densusianu II 1961	=	Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. *Vol. II. Secolul al XVI-lea.* Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Bucureşti.
Edelstein 1958	=	Frieda Edelstein, *Despre „legăîtura relativă” în limba română*, în „Cercetări de lingvistică”, XXIII, nr. 1, p. 93-96.
Gheție 1973	=	Ion Gheție, *Originea auxiliarului* **a** *de la pers. 3 a perfectului compus*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXIV, nr. 4, p. 421-430.
Gheție–Mareş 1974	=	Ion Gheție, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti.
GALR I 2005	=	*Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, Bucureşti.
Frîncu 1969	=	Constantin Frîncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XX, nr. 3, p. 299-318.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Frîncu 1971 = Constantin Frîncu, *Vechimea şi răspîndirea formelor* să deie, să steie, să beie, să ieie *în graiurile dacoromâne*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXII, nr. 3, p. 261-276.

Frîncu 1980 = Constantin Frîncu, *Din istoria verbelor neregulate: perfectul simplu şi mai mult ca perfectul verbelor* **a da** *şi* **a sta**, în „Limba română”, XXIX, nr. 4, p. 307-316.

Iliescu 1956 = Maria Iliescu, *Concurența dintre pronumele relativ* **care** *şi* **ce**, în *Studii de gramatică*, I, Bucureşti, p. 25-36.

ILRL 1997 = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, Bucureşti.

Neagoe 1973 = Victorela Neagoe, *Despre* **-ră-** *în formele de perfect simplu şi mai mult ca perfect*, în „Fonetică şi dialectologie”, VIII, p. 129-139.

Nilsson 1958 Elsa Nilsson, *Les termes relatifs st les proposisions relatifes en roumain modern. Etude de sintaxe descriptive*, Lund.

Rizescu 1963 = I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XIV, nr. 4, p. 471-478.

BDD-A19933 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)